

Magdalena Karolak-Michalska

WSH im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim

Ruchy etnopolityczne mniejszości rosyjskiej w państwach byłego ZSRR po aneksji Krymu do Rosji

**Ethno-political movements of Russian minority in the countries
of the former USSR after the annexation of the Crimea to Russia**

Słowa kluczowe: mniejszość rosyjska, aneksja Krymu, obszar poradziecki, konflikt rosyjsko-ukraiński, ruchy etnopolityczne

Keywords: the Russian minority, the annexation of the Crimea, the post-Soviet area, Russian-Ukrainian conflict, ethno-political movements

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza ruchów etnopolitycznych mniejszości rosyjskiej w krajach poradzieckich po aneksji Krymu do Rosji i próba odpowiedzi na pytanie badawcze: na ile aneksja Krymu wywołała i/lub wzmocniła wśród mniejszości rosyjskiej żyjącej w tych państwach tendencje separatystyczne. Autorka analizuje aktywność Rosjan w wybranych b. republikach ZSRR, wskazując na ich zachowania wobec aneksji i aktywność w ramach organizacji, w których funkcjonują. W uwagach końcowych dochodzi do wniosku, że na skutek aneksji Krymu ruchy etnopolityczne mniejszości rosyjskiej na obszarze poradzieckim będą jeszcze silniej przeciwstawiać się dyskryminacji ludności rosyjskiej i aktywniej walczyć o jej prawa. Dotychczasowa aktywność Rosjan na obszarze poradzieckim pozwala sądzić, że będą oni nadal działać na rzecz realizacji swoich celów, przy tym działalność ta (także o charakterze separatystycznym) będzie uzależniona w znacznym stopniu od polityki wewnętrznej władz państwa, w którym żyją, a także od polityki Kremla wobec rodaków za granicą.

Abstract

The aim of the article is to analyze the ethno-political movements of the Russian minority in post-Soviet countries after the annexation of the Crimea to Russia and attempt to answer the research question: how annexation of the Crimea caused and/or strengthened among the Russian minority living in those countries with separatist tendencies. The author

analyzes the activity of Russians living in former Soviet republics selected, pointing to their behavior towards annexation and activity within the organization in which they operate. In his concluding remarks comes to the conclusion that due to the annexation of the Crimea to Russia, ethno-political movements of the Russian minority in post-Soviet area will be even more strongly oppose discrimination against the Russian people and actively fight for their rights. The current activity of the Russian post-Soviet area suggests that they will continue to work towards achieving its goals, while activity is (also of a separatist) will depend largely on domestic policy the authorities of the country in which they live, as well as the Kremlin's policy to compatriots abroad.

Uwagi wstępne

Wydarzenia związane z bezprawną aneksją Krymu do Rosji w sposób szczególnie zwróciły oczy świata w stronę ludności rosyjskiej na Ukrainie. Jej aktywność podczas Euromajdanu, udział w referendum na półwyspie, a także działalność podczas konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, wzbudziły i nadal wywołują w wielu środowiskach, zarówno politycznych, jak i gospodarczych, dyskusje na temat roli mniejszości rosyjskiej w realizacji interesów Rosji na obszarze państw byłego ZSRR. Obserwacja badawcza funkcjonowania grup politycznych o charakterze prorosyjskim w republikach poradzieckich, w których niejednokrotnie etniczni Rosjanie stanowią niemal stuprocentowy skład, stała się tym bardziej istotna w świetle haseł neoimperialnych, coraz częściej głoszonych przez polityków kremlowskich.

Zwraca uwagę, że już od początku lat 90. XX wieku mniejszość rosyjska w państwach byłego imperium komunistycznego kierowana dążeniem do rozwoju własnej kultury i tradycji, partycypowaniem we władzy, świadomością oczekiwań i interesów ludności rosyjskiej oraz poczuciem ich zagrożenia, a także stratyfikacją etnokulturową i etnospołeczną pokrywająca się z regionalnym zróżnicowaniem społeczno-ekonomicznym, zakładała partie polityczne i organizacje pozarządowe. Aspiracje umocnienia swojej pozycji w relacjach z narodem tytularnym i innymi grupami narodowościowymi, uzyskanie przywilejów socjalnych, w końcu odgrywanie znaczącej roli we wzmacnianiu swoich wpływów w innych sferach społecznych również motywowały Rosjan do zapewnienia sobie uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym, gospodarczym i kulturalnym w poszczególnych państwach.

Warto dodać, że polityzacja etniczności uruchomiła mechanizmy mobilizacji etnicznej Rosjan o charakterze etnokulturowym i etnopolitycznym, co komplikuje proces narodowo- i państwowotwórczy w państwach poradzieckich. Utrudnia ona konsolidację tamtejszych społeczeństw oraz integrację wspólnot etnicznych we wspólnotę obywatelską. Pogłębia również podziały regionalne w tych państwach. Ponadto poli-

tyzacja etniczności mniejszości rosyjskiej ukazuje potrzebę uczestnictwa ludności rosyjskiej w procesach politycznych zachodzących w państwach, w których żyje. Stymuluje również zainteresowanie Rosjan własną etnicznością, zwiększając przy tym potrzebę identyfikacji jednostek ze zbiorowością etniczną. Pobudza ich tożsamość etniczno-narodową, co z kolei sprzyja powstawaniu partii o etnicznej orientacji ideologiczno-politycznej i narastaniu nacjonalizmu etnicznego¹.

Rosjanie w państwach bałtyckich

Badając aktywność mniejszości rosyjskiej w państwach bałtyckich w sposób szczególnie zwracają uwagę dwa regiony: 1) północno-wschodni region Estonii ze stolicą w Narwie, w której zdecydowaną większość mieszkańców stanowią Rosjanie (ok. 72%); 2) Łatgalia na Łotwie, gdzie społeczność rosyjska wynosi ok. 16%². Z badań wynika, że żadne inne przygraniczne regiony Estonii, Litwy czy Łotwy nie posiadają większej liczby ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej, która mogłaby stanowić bazę dla przeprowadzenia referendum na rzecz przyłączenia do FR. Wspomniane regiony są niewielkie, a z punktu geopolitycznego nie stanowią miejsc kluczowych, mogących zaważyć na losach ewentualnego konfliktu na linii Zachód – Rosja³.

Analizując ruchy etnopolityczne mniejszości rosyjskiej w Estonii (około 25,6% społeczeństwa) widać wyraźnie, że sytuację Rosjan w tym państwie komplikuje nieuregulowany status prawny części ludności rosyjskojęzycznej. Według danych z 2011 roku 84,2% mieszkańców Estonii było jej obywatelami, 8,2% stanowili obywatele innych państw (głównie z obywatelstwem rosyjskim) oraz 7,2% ludność z obywatelstwem nieokreślonym. Choć część Rosjan określiła swoje miejsce w państwie, to i tak

¹ A. Wierzbicki, *Rosja: etniczność i polityka*, Warszawa 2010. Wydarzenia związane z aneksją Krymu i aktywnością mniejszości rosyjskiej również nie pozostają bez komentarzy wśród ukraińskiej opinii publicznej. Ma to swoje uzasadnienie m.in. w tym, że Rosjanie żyjący na półwyspie stali się bezpośrednią przyczyną dokonanych zmian. Zwraca uwagę, że na Ukrainie pojawiło się nieznanne wcześniej kategoryczne odrzucenie rosyjskości, wcześniej przeżywanej jako bliska, bratnia (sprzyjała temu wzajemna przejrzystość obu języków). Wojna przyniosła wstrząs, który przełożył się nie tylko na wzrost świadomości odrębności tożsamości i kultury ukraińskiej od rosyjskiej, ale też na przekonanie, że także w przeszłości „nigdy nie byliśmy braćmi”. T.A. Olszański, *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny*, 19.08.2015, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-08-19/ukraiński-nacjonalizm-czasu-wojny> [dostęp: 10.01.2016]; Zob. także: M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.

² P. Jendroszczyk, *Kreml bez szans w Estonii*, <http://www.rp.pl> [dostęp: 13.11.2015]; M. Czarnecki, *Na Łotwie Krymu nie będzie*, <http://www.wyborcza.pl> [dostęp: 11.10.2015].

³ S. Matiuinin, *Państwa bałtyckie wobec kryzysu Ukrainy w 2014 roku*, [w:] *Czas Euromajdanu*, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska, Warszawa 2014, s. 679.

znacząca ich grupa nie jest zadowolona z obecnej sytuacji i uczestniczy w ruchu prorosyjskim lub wyraźnie go wspiera⁴.

Wymowną w kontekście aktywności mniejszości rosyjskiej w Estonii jest wypowiedź ambasador Estonii w Kijowie Sulev Kannike, która wyrażając przekonanie, że taki scenariusz jak na Krymie nie jest możliwy w Estonii powiedziała: „Nasze społeczeństwo nie jest rosyjskie, lecz raczej rosyjskojęzyczne i stanowi około 20% ogółu mieszkańców republiki. Wśród nich są ludzie starsi, którzy mogą odczuwać nostalgię za ZSRR, lecz to nie ich głos jest najważniejszy. Realnie mają coś do powiedzenia spośród mniejszości ludzie młodzi – Rosjanie, Ukraińcy, Żydzi i inni przedstawiciele mniejszości w Estonii. Dla nich Unia Europejska jest najważniejszym kierunkiem ich podróży i priorytetów w pracy”. Z badań opinii publicznej w Estonii wynika, że tylko niecałe 30% rosyjskojęzycznych obywateli zadeklarowało obronę państwa swojego zamieszkania. Ekspertki podkreślają przy tym, że nie oznacza to, że pozostała część chciałaby, aby kraj ponownie znalazł się pod okupacją. Są oni bardziej zainteresowani nabyciem dodatkowych praw, poprawą własnego poziomu posiadania. Stanowisko ludności rosyjskiej jest dość ambiwalentne – z jednej strony pragnie ona zachować wszystkie korzyści wynikające z życia w UE, z drugiej korzystać z profitów, jakie daje sąsiedztwo z „ojczyzną historyczną”⁵.

Obserwacja ugrupowań politycznych mniejszości rosyjskiej w Estonii prowadzi do wniosku, że w większości z nich nie występują hasła powrotu do ZSRR czy zwiększenia autonomii dla mniejszości rosyjskiej. Nie występują również postulaty o charakterze separatystycznym, co nie oznacza, że nie istnieją i nie wybrzmiewają w niektórych środowiskach radykalnych koncentrujących Rosjan. Swoją aktywność ugrupowania polityczne czy organizacje pozarządowe reprezentujące interesy mniejszości rosyjskiej ogniskują wokół zwiększenia praw dla tej grupy ludności, niejednokrotnie prowadząc przy tym do napięć wewnątrz państwa.

W wyniku aneksji Krymu, w niektórych środowiskach mniejszości rosyjskiej pojawiły się hasła uznania dla aktywności Rosjan na Krymie, a także dla działań FR (np. Zjednoczenie Obywateli Rosyjskich w Estonii). W wypowiedziach liderów mniejszości rosyjskiej głośne stały się również postulaty związane ze zmianą statusu języka rosyjskiego oraz regulacją kwestii obywatelstwa (np. Rosyjska Partia Estonii, Koordynacyjna Rada Rosyjskich Soteczestwenników w Estonii). Miejsce miały także marsze i wiece solidaryzujące się z Rosjanami na Krymie, nie przyjęły one jednak charakteru masowego ani też „nie uruchomiły” demonstracji z hasłami żądania poszerzenia katalogu praw mniejszości rosyjskiej czy powrotu ziem estońskich do Rosji (np. Sto-

⁴ Ibidem, s. 681.

⁵ Ibidem, s. 681–684.

warzyszenie „Rosjanie w Estonii”)⁶. W kontekście aktywności mniejszości minister obrony Estonii Sven Mikser przyznał, że obecność rosyjskojęzycznej społeczności na terytorium estońskim może posłużyć jako pretekst dla Władimira Putina, gdyby chciał zdecydować się na agresywne posunięcia. Nie oznacza to jednak, że ludzie, którzy tu żyją, są nielojalni albo stanowią zagrożenie w kwestii bezpieczeństwa⁷.

Z badań wynika, że w niektórych miastach estońskich, takich jak Narew czy Kohtla-Jarve, nawet 80% mieszkańców rosyjskojęzycznych popiera politykę Putina wobec Ukrainy. W opinii Artura Aukona, redaktora „Radio 4”, pomimo znacznego poparcia dla polityki Kremla, mniejszość rosyjska nie wyobraża sobie, aby sytuacja analogiczna do tej z Ukrainy miała miejsce w przypadku północno-wschodnich terenów Estonii. „Rozmawiając z ludźmi mieszkającymi w Narwie można zauważyć, że nawet jeśli niektórzy z nich skłonni są do popierania polityki Putina wobec Krymu i wschodniej Ukrainy, to nie wyobrażają sobie sytuacji, w której według tego samego schematu północno-wschodnia część Estonii mogłaby stać się częścią Rosji”⁸.

Dodać należy, że choć wiosną 2014 roku liderzy mniejszości rosyjskiej zorganizowali dwie demonstracje, które miały być wyrazem poparcia dla polityki kremłowskiej, na obu pojawiło się łącznie ok. 50 osób. Jak zauważa K. Popławski z „Przeglądu Bałtyckiego”, ludność rosyjska w Estonii jest z reguły pragmatyczna. O ile istotna część mieszkańców Krymu czy Donbasu rzeczywiście lepsze życie mogła widzieć pod władzą rosyjską, o tyle ten argument nie przemawia do zdecydowanej większości Rosjan w Estonii. Poza tym, jak zauważa badacz, oderwany region Ukrainy w dużym stopniu żył w „poprzedniej epoce – czasach imperium komunistycznego”, podczas gdy Rosjanie mieszkający w Narwie czy Tallinie mentalnie są dalej od „rodziny sowieckiej”. Powrót do „ojczyzny historycznej” nie ma dla nich aż tak wielkiego znaczenia⁹.

Z kolei na Łotwie, w której Rosjanie stanowią 28,8% ogółu społeczeństwa, ludność rosyjska skoncentrowana jest głównie w stolicy państwa – w Rydze, większych ośrodkach przemysłowych na wybrzeżu oraz w Łatgalii. ¼ mieszkańców tego regionu stanowią Rosjanie, a prawie 40% mieszkańców mówi po rosyjsku. Uwzględnic należy, że sytuacja Rosjan czy ludności rosyjskojęzycznej na Łotwie jest zupełnie inna niż w Estonii i na Litwie. Około 90% przedsięwzięć gospodarczych na Łotwie znajduje się w rękach rosyjskich. Prorosyjski biznes wykorzystuje sytuację Łotwy, jako państwa UE, z kolei łotewskie banki przyciągają znaczną liczbę Rosjan, obiecując pomoc

⁶ *Bazy danych*, <http://www.materik.ru/nationals/database> [dostęp: 12.11.2015].

⁷ *Wybory w cieniu Rosji. W Estonii może wygrać sojusznik Putina*, 27.02.2015, <http://www.tvn24.pl> [dostęp: 20.10.2015].

⁸ *Estonia: miejscowi Rosjanie popierają Putina*, 10.09.2014, <http://wiadomosci.onet.pl> [dostęp: 12.10.2015].

⁹ K. Popławski, *„Estonia. Rosyjskojęzyczni. Tu nie Krym. Zachód daje więcej”*, 08.11.2014, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl> [dostęp: 11.10.2015].

w otrzymaniu łotewskiego (europejskiego) prawa do pobytu stałego w przypadku dokonania przez nich znacznych depozytów lub inwestycji w nieruchomości¹⁰.

Wpływy mniejszości rosyjskiej w łotewskim środowisku politycznym czytelne już od dawna, dały się również zauważyć w kontekście kryzysu ukraińsko-rosyjskiego. Przykładowo Partia Centrum Zgody w parlamencie Łotwy 3 marca 2014 roku, wspierana głównie przez etnicznych Rosjan i ściśle współpracująca z ugrupowaniem Jedna Rosja, odmówiła potępienia działań Sił Zbrojnych FR, twierdząc że obie strony konfliktu są winne¹¹. Rosyjski politolog S. Bielkowski zwraca uwagę, że w parlamencie łotewskim niewykluczonym jest dojście do władzy sił prorosyjskich koncentrujących Rosjan, które będą finansowo wspierane przez Putina¹².

Nie ulega wątpliwości, że wydarzenia na Krymie wzmocniły aktywność niektórych środowisk mniejszości rosyjskiej na Łotwie, zwłaszcza tych radykalnych. Podobnie jak w Estonii w niektórych środowiskach ludności rosyjskiej pojawiły się słowa uznania dla aktywności Rosjan na Krymie, a także dla działań Federacji Rosyjskiej (np. Łotewskie Zjednoczenie Organizacji Rosyjskich ŁARO). Wśród organizacji mniejszości rosyjskiej wzmocnieniu uległy głoszone od dawna postulaty związane z regulacją kwestii obywatelstwa i przyznania Rosjanom przynależnych im praw, które wybrzmiewały podczas szeregu demonstracji zorganizowanych przez lokalną ludność rosyjską (np. Rada Koordynacyjna Organizacji Sooteczestwennikow Łotwy). Istotnym jest, że ich charakter nie był długotrwały, a także nie gromadził znaczącej liczby Rosjan¹³.

Warto dodać, że łotewscy Rosjanie mają przedstawiciela w europarlamencie – jest nim Tatiana Ždanok, która należy do frakcji Zieloni/Wolny Sojusz Europejski. Przykładowo 17 kwietnia 2014 roku, głosując przeciw oświadczeniu Parlamentu Europejskiego potępiającemu narastającą presję Rosji na państwa Partnerstwa Wschodniego, oświadczyła że „(...) wydarzenia na Krymie i na Ukrainie są wynikiem tego, co działo się z Rosjanami w ciągu 22 lat po upadku ZSRR”¹⁴.

Zgodnie z sondażem przeprowadzonym przez pracownię SKDS w marcu 2014 roku, już po aneksji Krymu, ponad 43% rosyjskojęzycznych mieszkańców Łotwy całkowicie bądź w części popierało politykę prowadzoną przez Rosję na Ukrainie, a 35% było jej przeciwnych. Szczególnie wysokim poparciem władze kremlowskie cieszą się w Łatgalii, przy granicy z Rosją, gdzie – jak już sygnalizowano – żyje znaczna część

¹⁰ W marcu 2014 roku ambasador FR na Łotwie Aleksandr Wiesznikow powiedział, że mieszkańcy Łotwy rosyjskiego pochodzenia będą mieli ułatwioną procedurę otrzymania paszportów, aby pomóc im w znalezieniu pracy i wyjściu z biedy. S. Matiunin, *Państwa...*, s. 686.

¹¹ S. Matiunin, *Państwa...*, s. 685.

¹² A. Poczobut, *Łotwa następnym celem Putina?*, 29.04.2015, <http://wyborcza.pl> [dostęp: 10.10.2015].

¹³ Bazy...

¹⁴ A. Poczobut, *Łotwa...*

Rosjan. Ponad 54% rosyjskojęzycznych mieszkańców popiera tu politykę władz rosyjskich. Wymownym jest, że odwrotne są postawy Łotyszy – 78,3% z nich sprzeciwia się polityce Rosji na Ukrainie, a popiera ją zaledwie 7,7%¹⁵.

Litwa, na której Rosjanie stanowią 5,8% społeczeństwa, jest republiką, która posiada najmniej liczną ludność rosyjską spośród państw bałtyckich. Podobnie, jak w Estonii i na Łotwie, również i tu aneksja Krymu nie obyla się bez echa wśród środowisk mniejszości rosyjskiej. Głosy, jakie pojawiły się w organizacjach reprezentujących Rosjan dotyczyły głównie uznania dla działalności władz rosyjskich na Krymie, a także pochwały aktywności Rosjan żyjących na Krymie (np. Stowarzyszenie Rosyjskich Obywateli, Polityczna Organizacja „Związek Rosjan Litwy”). Nie przełożyły się one jednak na masowy wzrost aktywności mniejszości rosyjskiej na rzecz poszerzenia katalogu ich praw. Z kolei wiece czy demonstracje wyrażające akceptację dla władz rosyjskich i ich działań na Ukrainie miały charakter marginalny¹⁶.

W kontekście aktywności mniejszości rosyjskiej na Litwie, szef litewskiego MSZ Linas Linkevičius powiedział, że ufa mniejszościom narodowym zamieszkałym na Litwie, a mniejszość rosyjska jest lojalna wobec państwa¹⁷. W opinii ministra Litwy nie może spotkać taka sama agresja ze strony Rosji, jaka spotkała Ukrainę, ponieważ jej mniejszość rosyjska jest dobrze zintegrowana z Litwą¹⁸.

Badając aktywność ludności rosyjskiej na Litwie w kontekście trwającego konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, szczególnie cenny wydaje się zaproponowany przez Georgija Potaszenko z Uniwersytetu w Wilnie podział Rosjan zamieszkujących terytorium litewskie na cztery różne typy: 1) zdecydowanie prorosyjski – popierający ponowne połączenie Krymu i Rosji, a także opowiadający się za obraniem przez Ukrainę wschodniego (euroazjatyckiego) kierunku rozwoju; 2) umiarkowany – przyznający zasadność przyłączenia Krymu do Rosji, a także opowiadający się za tym, że Ukraina powinna mieć więcej swobody w wyborze dróg dalszego rozwoju; 3) prozachodni i apolityczny – nieuznający referendum na Krymie; 4) względnie prozachodni – oceniający wydarzenia na Krymie negatywnie, lecz uważający że jest to wewnętrzna sprawa ukraińska. Badacz podkreśla, że wydarzenia na Ukrainie nie stworzyły tych fenomenów, leczy bardziej je wyodrębniły¹⁹. Dotychczasowa obserwacja wskazuje, że żaden z wyodrębnionych typów nie był nielojalny w stosunku do Litwy.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Bazy...

¹⁷ Linkevičius: *Mniejszość rosyjska jest lojalna wobec Litwy*, 05.06.2014, <http://zw.lt> [dostęp: 12.10.2015].

¹⁸ Linkevičius: *Rosyjska mniejszość jest dobrze zintegrowana z Litwą*, 08.10.2014, <http://zw.lt> [dostęp: 10.10.2015].

¹⁹ N. Zwirenko, *Ucenyj: russkije Litwy w swietie ukraińskich sobytij i wyzowy gosudarstwu*, <http://www.ru.delfi.lt> [dostęp: 12.10.2015].

Mniejszość rosyjska w Białorusi

Mniejszość rosyjska jest największą narodowością nietytularną na Białorusi (8,3% ogółu społeczeństwa zgodnie ze spisem z 2009 roku²⁰). Na tle innych grup narodowościowych zajmuje pozycję wręcz „wyjątkową” – w latach 1989–2016 żadna z pozostałych mniejszości nie dorównywała jej liczbie. Rosjanie tworzą skupiska na terenie całego terytorium białoruskiego, z wyraźną przewagą we wschodniej części państwa. W 2003 roku w Mińsku stanowili 15,71% mieszkańców stolicy, zaś w poszczególnych obwodach odpowiednio: witebskim – 13,64%, homelskim – 10,95%, mohylewskim – 10,88%, brzeskim – 8,67%, grodzieńskim – 10,06%, mińskim – 9,02%²¹. Potencjał demograficzny Rosjan w każdym z obwodów białoruskich znacząco zmienia jego strukturę narodowościową. Przy czym w żadnym z obwodów – w porównaniu z Ukrainą – Rosjanie nie stanowią większości.

Wydarzenia na Ukrainie nie pozostały bez reakcji także wśród środowisk mniejszości rosyjskiej na Białorusi. W sposób szczególnie zareagowały partie reprezentujące interesy mniejszości rosyjskiej, a wykazujące tendencje neoimperialne. Przykładowo, liderzy Komunistycznej Partii Białorusi, która zakłada unię państwową narodów byłego ZSRR, wyrazili zadowolenie z powodu „powrotu Krymu do macierzy”. Nadmienić należy, że ich reakcje i głoszone hasła nie tylko stanowią zagrożenie dla integralności terytorialnej Białorusi, ale tworzą również atmosferę „niechęci i napięć” między narodami, szczególnie jeśli głoszone są podczas demonstracji. Również niektóre z organizacji pozarządowych reprezentujących Rosjan na Białorusi – choć te w znakomitej większości mają charakter etnokulturowy i kładą nacisk na działalność w obszarze kultury, tradycji, edukacji²² – wyraziły swoje zadowolenie z przeprowadzenia referendum na Krymie i ochrony tamtejszych Rosjan przez ich „ojczyznę historyczną” w formie tzw. marszów poparcia (np. Koordynacyjna Rada Organizacji Rosyjskich Soteczestwennikow). Poza tym w większości obwodów bardzo aktywnie zaczęły działać organizacje prorosyjskie, które postrzegają Białoruś jako część „ruskiego mira”²³. Na ulicach miast ich liderzy rozdawali rosyjskie i radzieckie flagi, gło-

²⁰ *Nacional'nyj Sostav Nasieleniâ 2009*, <http://www.belstat.gov.by> [dostęp: 12.07.2012].

²¹ *Ministerstvo statistiki i analiza Respubliki Belorus': Perepis' naseleniâ*, <http://www.belstat.gov.by> [dostęp: 12.07.2012].

²² Przykładowo, członkowie Republikańskiego Publicznego Stowarzyszenia „Rosyjska Wspólnota”, dążąc do rozwoju kultury i języka rosyjskiego, organizują m.in. Międzynarodowe Festiwale Poezji Rosyjskiej w Brześciu. *Russkoe Obšestvo (Belorusiâ)*, <http://www.rusobel.org> [dostęp: 12.08.2015].

²³ Pojęcie to wykracza poza granice Rosji i etnosu rosyjskiego. *Russkij mir* nie jest ograniczony ani w czasie, ani w przestrzeni. Rdzeniem *rusckiego mira* mają być etniczni Rosjanie, a pozostałe narody będą znajdować się w ich orbicie. M. Laruelle, „*Russkaâ diaspora*” i „*rossijskie sooteczestvenniki*”, [w:] *Demokratiâ vertikali*, red. A. Verhovskij, Moskwa 2006, s. 186; V. Putin, *Nacional'nyj uspeh*

sząc m.in. hasła „Chwała wielkiej Rosji”. Organizowano również liczne wiece, na których wyrażano swoje prorosyjskie poglądy (np. Partia Słowiański Ruch „Biała Ruś”, Białoruskie Powszechne Stowarzyszenie „Ruś”, Republikańskie Publiczne Stowarzyszenie „Rosyjska Wspólnota”)²⁴.

Wśród liderów mniejszości rosyjskiej na Białorusi wybrzmiewały również głosy, że winę za utratę półwyspu ponoszą politycy ukraińscy, którzy „postawili się” i popełnili wiele błędów, np. w kwestii zakazu używania języka rosyjskiego. Warto w tym miejscu nadmienić, że znaczący wpływ na percepcję społeczeństwa białoruskiego w kontekście konfliktu ukraińsko-rosyjskiego mają media rosyjskie. Dzięki swojej popularności i wszechobecności kształtują opinię społeczną, przy czym ich przekazy dotyczące aneksji Krymu mają charakter jednostronny i nierzetelny. Ekspertki podkreślają, że to m.in. dzięki aktywności mediów rosyjskich, społeczeństwo białoruskie podzielone na dwie części (popierające Rosję i politykę Putina versus solidaryzujące się z Ukrainą), w większości opowiada się po stronie rosyjskiej²⁵.

Zwraca uwagę, że mniejszość rosyjska na Białorusi w sposób szczególny potraktowała orędzie Putina z 18 marca 2014 roku, w którym uzasadniał konieczność aneksji Krymu, zaznaczając że naród rosyjski stał się jednym z najbardziej rozdzielonych narodów świata. Argumentacja prezydenta: „(...) Nie mogliśmy pozostawić mieszkańców Krymu w nieszczęściu. To byłaby zdrada”, przy jednoczesnym odwołaniu się wyników sondażu referendum (92% Rosjan wsparło włączenie Krymu do Rosji), dla większości środowisk mniejszości rosyjskiej na Białorusi stała się w pełni przekonująca dla działań władz rosyjskich na Krymie. Z drugiej zaś strony zjednoczyła ludność rosyjską i rosyjskojęzyczną wokół tzw. „russkosti”, czyli przestrzeni, która może integrować zarówno Rosjan etnicznych, Rosjan mieszkających w krajach b. ZSRR oraz rosyjskojęzycznych, wzmacniając ich aktywność na rzecz realizacji celów mniejszości rosyjskiej na Białorusi (rozwój kultury i języka rosyjskiego, ochrona praw kulturalnych przysługujących mniejszości rosyjskiej, inter reprezentujących interesy rozwój współpracy białorusko-rosyjskiej w sferze kulturalnej)²⁶. Z dotychczasowych obserwacji wynika, że aneksja Krymu nie przełożyła się jednak na masowy wzrost aktywności Rosjan na rzecz poszerzenia katalogu ich praw na Białorusi.

Rossii dolžen stat' našim obščim uspehom... (Vystuplenie na kongresie sootečestvennikov v Moskve, 2001), „Russkij mir” 2001, nr 4.

²⁴ Bazy...

²⁵ *Jak na Ukrainę patrzy Białoruś? – rozmowa z polskim aktywistą*, 15.07.2015, <http://wschodnik.pl> [dostęp: 14.10.2015].

²⁶ *K.J. Kaczyńska: Federacja Rosyjska a mniejszość rosyjska na Ukrainie. Nowe narzędzie kontroli przestrzeni postradzieckiej?*, 15.09.2014, <http://geopolityka.net> [dostęp: 10.11.2015].

Mniejszość rosyjska w Mołdawii

W Mołdawii Rosjanie żyjący w warunkach wielojęzyczności i wielokulturowości mają również znaczącą pozycję demograficzną (4,1% ogółu społeczeństwa)²⁷. Szczególne miejsce zajmują w Naddniestrzu, gdzie stanowią 30,4% ludności tego regionu (Mołdawianie – 31,9%; Ukraińcy – 28,8%)²⁸. Największe skupiska tworzą w stolicy – Kiszyniowie (13,6%) i mieście Bielice (12%) oraz w regionach: Kaguł (5,4%), Edinęt (5%), Florești (4,4%), w Autonomicznym Regionie Gagauzji (2,4%). Ich udział w poszczególnych obwodach nie jest równomierny. Z danych z 2004 roku wynika, że są obecni w strukturze miejskiej i wiejskiej Mołdowy – odpowiednio 82,2% i 17,8%²⁹.

W kontekście kryzysu ukraińsko-rosyjskiego Mołdawia obawia się, że może mieć takie problemy z mniejszością rosyjską, jakie ma aktualnie Ukraina. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak rozwiązania konfliktu politycznego o Naddniestrze – regionu Mołdawii, który praktycznie oderwał się od państwa i jest kontrolowany przez Rosję. W Naddniestrzu wiadomość o aneksji Krymu wywołała wśród liderów mniejszości rosyjskiej powszechne zadowolenie i spotkała się z akceptacją większości rosyjskich środowisk politycznych, a także wzmocniła aktywność niektórych organizacji reprezentujących interesy ludności rosyjskiej, co widoczne było m.in. w ramach licznie organizowanych wieców czy marszy (np. Kongres Organizacji Rosyjskich Mołdawii, „Nasze Pokolenie”)³⁰.

Wymownym jest, że władze Naddniestrza kilkakrotnie już prosiło rząd rosyjski o dołączenie do FR. Władze rosyjskie odmawiały, traktując ten region jako narzędzie do wywierania presji na Mołdawię. Co szczególnie ciekawe, po referendum na Krymie, parlament Naddniestrza oficjalnie poprosił posłów Dumy Rosyjskiej, by przy modyfikowaniu ustawodawstwa stworzyli możliwość aneksji republiki. Dodać należy, że środowiska komunistyczne, w których ogniskują się Rosjanie, zapowiadają że po przejściu władzy będą dążyć do unii celnej z Rosją. Przykładowo „Nasza Partia”, której szefem jest Renato Usatii, rosyjski biznesmen mołdawskiego pochodzenia, współpracę z UE traktuje jako kolaborację, głosząc hasła ścisłej współpracy z FR³¹. Rola mniejszości w kształtowaniu stosunków międzyetnicznych w danym państwie jest tym większa, im wyższy jest jej poziom tożsamości narodowej, im większe wspar-

²⁷ P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej w Republice Mołdawskiej*, „Czasopismo Geograficzne” 1998, nr 3–4, s. 250–251.

²⁸ *Pridniestrovie*, <http://www.pridnestrovie.net> [dostęp: 23.01.2013].

²⁹ *Statistica v Moldovie*, <http://www.statistica.md> [dostęp: 12.11.2014].

³⁰ *Bazy...; Mołdawia też ma problem z rosyjską mniejszością*, 04.03.2014, <http://www.tvp.info> [dostęp: 12.11.2015].

³¹ M. Gąsior, *Mołdawia – pięć dowodów, że nad tym państwem zaciska się rosyjska pętla*, <http://natemat.pl> [dostęp: 13.10.2015].

cie rodaków ze strony zagranicznych ojczyzn oraz im większa jest akceptacja dla zachowania odrębności etnokulturowej ze strony większości etnicznej³².

Z dotychczasowych badań wynika, że aneksja Krymu stała się dla mniejszości rosyjskiej w Naddniestrzu dodatkowym impulsem do działań na rzecz powrotu tego regionu do „ojczyzny historycznej”, a także poszerzenia katalogu ich praw i pracy na rzecz realizacji ich celów (rozwój języka i kultury rosyjskiej, aktywność wydawnicza, rozwój szkolnictwa rosyjskiego, ochrona praw ludności rosyjskojęzycznej i języka rosyjskiego, współpraca mołdawsko-rosyjska, popularyzowanie patriotyzmu rosyjskiego wśród młodzieży rosyjskiej), a także licznych demonstracji, wieców i marszów, w których głoszą swoje postulaty i hasła prorosyjskie³³.

Uwagi końcowe

Nie ulega wątpliwości, że jako podstawa dla przeprowadzenia aneksji Krymu do Rosji został wykorzystany fakt, że obszary wschodniej Ukrainy i sam półwysep są zamieszkałe w większości przez ludność rosyjską i rosyjskojęzyczną, która w znacznej mierze opowiedziała się za secesją³⁴. Skupiska Rosjan w sposób naturalny stały się przestrzenią, w której zaczęły wybrzmiewać tendencje separatystyczne. Dodać należy, że Rosjanie żyjący w b. republikach ZSRR uczestniczą w życiu społeczno-politycznym i ekonomicznym poszczególnych państw. Ich obecność w określonych regionach wywołuje dwa przeciwstawne procesy. Z jednej strony sprzyja konsolidacji narodu tytularnego wobec „obcych”, z drugiej zaś wraz z pojawieniem się Rosjan, ludność miejscowa przyswaja „przyniesioną” przez nich kulturę i język rosyjski. Mniejszość rosyjska „wprowadza” tym samym w b. republikach imperium komunistycznego dualizm etniczno-kulturowy i językowy. Z kolei działalność organizacyjna Rosjan

³² C. Żołędowski, *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Warszawa 2003, s. 10.

³³ *Organizaciji Sootečestvennikov za ružežom. Moldoviâ*, <http://www.materik.ru> [dostęp: 12.08.2015].

³⁴ W powyższym kontekście warto nadmienić, że Rosjanie, którzy pozostali na Ukrainie po 1991 roku to głównie osoby urodzone na jej obszarze. Miejsce zamieszkania kształtowało ich stosunek do integralności terytorium ukraińskiego. W 2006 roku 82,7% Rosjan sprzeciwiało się ewentualnemu odłączeniu regionu osiedlenia od Ukrainy i budowaniu niezależnego państwa, 9,4% opowiadało się „za”, a 7,9% nie potrafiło udzielić odpowiedzi. Wobec przyłączenia regionu do innego państwa protestowało 72,5%, popierało 17,7%, natomiast uzyskaniu autonomii oponowało już tylko 56,8% Rosjan, 30,7% wyrażało zgodę, a 12,5% nie miało zdania. Akceptacja dla potencjalnej autonomii regionu obrazuje trudność w opowiedzeniu się Rosjan za przynależnością terytorialną: do Rosji czy też do Ukrainy. Jest to przejawem ich przywiązania do miejsca osiedlenia. Dane za: *Spil'na identičnist' gromadân Ukraini: pidgruntâ, vikliki, šlâhi formuvannâ*, „Nacional'na bezpeka i oborona” 2007, nr 9 (93), s. 25.

sprzyja mobilności politycznej, jest także przejawem braku zgody na asymilację. Stymuluje rozwój etniczności ludności rosyjskiej, a także buduje więź między Rosjanami na określonych terytoriach. Ponadto dając mniejszości rosyjskiej poczucie odrębności od narodów tytularnych, pogłębia różnice kulturowe w społeczeństwie, które stają się jednym z podłoży konfliktów narodowościowych.

Można przypuszczać, że na skutek aneksji Krymu, ruchy etnopolityczne mniejszości rosyjskiej na obszarze poradzieckim będą jeszcze silniej przeciwstawiać się dyskryminacji ludności rosyjskiej i aktywniej walczyć o jej prawa. Aneksja półwyspu, poczucie zagrożenia spowodowane wewnętrznymi konfliktami w republikach, a także powszechne fiasko zmian systemowych oraz deprecjonowanie Rosjan stały się dodatkowymi pretekstami do mobilizacji Rosjan na terytorium b. ZSRR³⁵. Przy tym zwraca uwagę, że w większości organizacje reprezentujące interesy mniejszości rosyjskiej (poza środowiskami radykalnymi) monitorując jej sytuację w danym państwie, w pierwszej kolejności koncentrują się na partykularnych potrzebach ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej, pozostawiając niejako na uboczu lub traktując jako drugorzędne kwestie związane z powrotem do Rosji ziem, na których żyją. Z kolei w środowiskach radykalnych reprezentujących interesy mniejszości rosyjskiej aneksja wzmocniła tendencje separatystyczne, czego przykładem jest Naddniestrze.

Dotychczasowa aktywność Rosjan na obszarze poradzieckim pozwala sądzić, że będą oni nadal działać na rzecz realizacji swoich celów, przy tym działalność ta (w tym także o charakterze separatystycznym) będzie uzależniona w znacznym stopniu od polityki wewnętrznej władz państwa, w którym żyją, a także od polityki Kremła wobec rodaków za granicą³⁶. Wymownym jest, że „Rosja choć uznała niepodległość b. republik radzieckich, nie wyzbyła się poczucia mocarstwa imperialnego i nie odsunęła od siebie ambicji imperialnych wobec obszaru „bliskiej zagranicy” – czego najlepszym przykładem jest aneksja Krymu³⁷. Rosyjska mniejszość narodowa może być zatem dalej wykorzystana przez Rosję jako „piąta kolumna”³⁸. Przy tym pamiętać należy, że przedstawiciele mniejszości rosyjskiej, szczególnie Ci aktywni w partiach politycznych i organizacjach pozarządowych, obejmują wysokie stanowiska w strukturze socjalnej, ekonomicznej, politycznej i kulturowej społeczeństw państw poradzieckich. Pełnią funkcje wojskowych, wykładowców szkół wyższych, inżynierów,

³⁵ Por. K. J. Kaczyńska: *Federacja...*

³⁶ M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, <http://www.osw.waw.pl> [dostęp: 13.04.2015].

³⁷ R. Pipes, *Przeszłość i przyszłość Rosji*, [w:] *Rosja, komunizm i świat. Wybór esejów*, red. R. Pipes, Kraków 2002, s. 17–18. Więcej na ten temat: S. Bielen, M. Raś (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008.

³⁸ W. Baluk, *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność*, Wrocław 2002, s. 121–122.

a także wykwalifikowanych pracowników budowlanych. Są również aktywni w sektorach biznesowych tych państw, co daje Rosji potężny zasób kapitału ludzkiego do wykorzystania dla realizacji interesów polityki wewnętrznej czy też zagranicznej władz kremlowskich. Wydaje się, że kształtowane przekonanie wśród Rosjan, że są mniejszością „niezwykłą, imperialną” (*unusual minority, imperial minority*) i taką pozycję powinni zajmować w przestrzeni poradzieckiej będzie nabierać na sile, szczególnie w środowiskach mniejszości rosyjskiej głoszących hasła neoimperialne.

Bibliografia

Monografie i opracowania

Baluk W., *Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność*, Wrocław 2002.

Bieleń S., Raś M. (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008.

Ministerstvo statistiki i analiza Respubliki Belarus': Perepis' naseleniâ, <http://www.belstat.gov.by> (12.07.2012).

Nacional'nyj Sostav Nasieleniâ 2009, <http://www.belstat.gov.by> (12.07.2012).

Pipes R., *Przeszłość i przyszłość Rosji*, [w:] *Rosja, komunizm i świat. Wybór esejów*, red. R. Pipes, Kraków 2002.

Waidenberg M., *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.

Wierzbicki A., *Rosja: etniczność i polityka*, Warszawa 2010.

Żołędowski C., *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*, Warszawa 2003.

Artykuły w publikacjach, czasopismach, na stronach www

Bazy danych, <http://www.materik.ru/nationals/database>.

Czarnecki M., *Na Łotwie Krymu nie będzie*, <http://www.wyborcza.pl>.

Eberhardt P., *Liczebność i rozmieszczenie ludności polskiej w Republice Mołdawskiej*, „Czasopismo Geograficzne” 1998, nr 3–4.

Estonia: miejscowi Rosjanie popierają Putina, 10.09.2014, <http://wiadomosci.onet.pl>.

Gąsior M., *Mołdawia – pięć dowodów, że nad tym państwem zaciska się rosyjska pęta*, <http://natemat.pl>.

Jak na Ukrainę patrzy Białoruś? – rozmowa z polskim aktywistą, 15.07.2015, <http://wschodnik.pl>.

Jendroszczyk P., *Kreml bez szans w Estonii*, <http://www.rp.pl>.

K.J. Kaczyńska: *Federacja Rosyjska a mniejszość rosyjska na Ukrainie. Nowe narzędzie kontroli przestrzeni postradzieckiej?*, 15.09.2014, <http://geopolityka.net>.

Laruelle M., „Russkaâ diaspora” i „rossijskie sootečestvenniki”, [w:] *Demokratiâ vertikalî*, red. A. Verhovskij, Moskva 2006.

Linkevičius: *Rosyjska mniejszość jest dobrze zintegrowana z Litwą*, 08.10.2014, <http://zw.lt>.

Linkevičius: *Mniejszość rosyjska jest lojalna wobec Litwy*, 05.06.2014, <http://zw.lt>.

Matiunin S., *Państwa bałtyckie wobec kryzysu Ukrainy w 2014 roku*, [w:] *Czas Euro-majdanu*, red. R. Potocki, M. Domagała, D. Miłoszewska, Warszawa 2014.

Menkiszak M., *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, <http://www.osw.waw.pl>.

Mołdawia też ma problem z rosyjską mniejszością, 04.03.2014, <http://www.tvp.info> (12.11.2015).

Olszański T.A., *Ukraiński nacjonalizm czasu wojny*, 19.08.2015, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-08-19/ukrainski-nacjonalizm-czasu-wojny>.

Organizacji Sootečestvennikov za rubežom. Moldoviâ, <http://www.materik.ru>.

Poczobut A., *Łotwa następnym celem Putina?*, 29.04.2015, <http://wyborcza.pl>.

Popławski K., *Estonia. Rosyjskojęzyczni. Tu nie Krym. Zachód daje więcej*, 08.11.2014, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl> (11.10.2015).

Pridnestrovie, <http://www.pridnestrovie.net> (23.01.2013).

Putin V., *Nacional’nyj uspeh Rossii dolžen stat’ našim obščim uspehom... (Vystuplenie na kongresie sootečestvennikov v Moskve, 2001)*, „Russkij mir” 2001, nr 4.

Russkoe Obšestvo (Belorusiâ), <http://www.rusobel.org> (12.08.2015).

Spil’na identičnist’ gromadân Ukraïni: pidgruntâ, vikliki, šlâhi formuvannâ, „Nacional’na bezpeka i oborona” 2007, No 9 (93).

Statistica v Moldovie, <http://www.statistica.md> (12.11.2014).

Wybory w cieniu Rosji. W Estonii może wygrać sojusznik Putina, 27.02.2015, <http://www.tvn24.pl>.

Zwirenko N., *Ucenyj: russkije Litwy w swietie ukraińskich sobytij i wyzowy gosudarstwu*, <http://www.ru.delfi.lt>.